

COMPLEXITAT I CONTRADICCIÓ ALS ESPAIS PERIURBANS

Reflexions a l'entorn dels espais oberts a les vores urbanes

COAC Delegació Bages-Berguedà

AUTOR

Aquesta comunicació recull el resum de la taula rodona amb el títol “Complexitat i Contradicció als Espais Periurbans – Reflexions a l’entorn dels espais oberts a les vores urbanes”.

L’event va ser organitzat per la Delegació del Bages-Berguedà del COAC i Meandre - Associació per a la preservació del patrimoni natural de Manresa- com a cloenda dels actes relacionats amb la signatura de la Declaració de l’Agulla 2016.

La jornada va tenir la voluntat d’aportar des de la vessant disciplinària de l’urbanisme, el territori, el medi ambient i el paisatge un conjunt de reflexions obertes, que servissin per il·lustrar quins són els temes del debat actual pel que fa als espais lliures que envolten les ciutats i la seva incidència concreta en el cas de l’Agulla i el seu entorn. Alhora, pretenia promoure la reobertura del debat ciutadà pel que fa a aquesta temàtica en la incipient etapa postcrisi, i despertar de nou l’interès envers les qüestions de ciutat i de territori.

Es va comptar amb la participació de:

- Pere Vidal, arquitecte urbanista, redactor de l'avantprojecte del Pla Especial dels Camins de Sabadell.
- Xavier Mayor, biòleg, vicepresident de la Societat Catalana d'Ordenació del Territori i director d'Estudi Xavier Mayor et al. S.L.
- Julian Galindo, doctor arquitecte, investigador i docent especialitzat en ordenació urbana i territorial al Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori de l'ETSAB (UPC).
- Annalisa Giocoli, arquitecta de la Direcció de Serveis d'Urbanisme de l'Àrea Metropolitana de Barcelona i membre de l'equip redactor del Pla Director Urbanístic de l'AMB.
- Miquel Vidal, doctor arquitecte, investigador i docent especialitzat en arquitectura del paisatge al Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori de l'ETSAB (UPC) i director del Centre d'Estudis del Paisatge Vitivinícola del Penedès.
- Ignasi Aldomà, doctor geògraf, investigador i docent especialitzat en Planejament i ordenació del territori, Economia i desenvolupament rural i gestió de l'aigua i regadiu, del Departament de Geografia de la UdL
- Alex March, enginyer tècnic agrícola especialitat en Jardineria i paisatgisme i Llicenciat en ciències ambientals, de l'Ajuntament de Mollet del Vallès

Organitzat per la Delegació del Bages-Berguedà COAC conjuntament amb Meandre

Amb la Col·laboració de:

Societat Catalana d'Ordenació del Territori (SCOT i l'Ajuntament de Mollet, guanyadora de l'European Green Leaf 2015.

Amb el suport de les entitats i organismes signants de la Declaració de l'Agulla 2016.

<http://arquitectes.cat/ca/content/complexitat-i-contradicc%C3%B3-als-espais-periurbans-reflexions-l%E2%80%99entorn-de-l%E2%80%99agulla-0>

CONTINGUT

La present comunicació té com a context la xerrada-debat que es dugué a terme el passat 31 de juny de 2016 al Casino de Manresa, organitzat per la Delegació del Bages-Berguedà del Col·legi d'Arquitectes, així com d'altres entitats de caire ciutadà de Manresa, preocupats per la preservació dels valors naturals a l'entorn d'un espai emblemàtic com és el Parc de l'Agulla. Aquella jornada, en la que diferents ponents van exposar la seva experiència i la seva mirada professional i acadèmica dels espais oberts a l'entorn dels espais urbans, va permetre posar sobre la taula reflexions i idees, algunes més generals, d'altres més concretes, sobre el sòl no urbanitzable.

Aquestes són les idees clau, algunes d'elles, qüestions obertes, que es desenvoluparen en la jornada:

Idea 1: més que una qüestió de nom

La qüestió de com anomenem el sòl lliure que envolta les ciutats és en el fons la qüestió sobre com actuar-hi. Els noms periurbà o sòl no urbanitzable, respecte sòl urbà o urbanitzable, impliquen comparació, que alhora es tradueix en atorgar un major valor a un respecte l'altre.

En tot cas aquests noms indiquen com s'ha desenvolupat tradicionalment la planificació urbanística: el sòl no urbanitzable ha estat el negatiu del sòl urbà, no li ha assignat uns valors propis que contrarrestin lo urbà, més enllà de ser un sòl on es prohibeix urbanitzar. És el sòl que queda i on es prohibeix expressament l'extensió de la ciutat.

Si bé cal dir que el planejament territorial ja fa temps que ha iniciat el camí per atorgar un pes específic al sòl no urbanitzable, encara queda força camí per recórrer, especialment en el planejament urbanístic.

El canvi de nomenclatura d'aquests espais oberts, implica que l'urbanisme ja no és exclusivament urbà (potser caldrà fins i tot deixar de parlar d'urbanisme), i que l'àmbit d'actuació ja no és la ciutat, sinó tot el territori global. En aquest sentit, ja no es pot parlar per tant, de l'existència dels espais periurbans, sinó d'un únic espai amb sòls de diferents valors i capacitats estructurals.

Per a alguns obrir la porta a planificar el territori global comporta el risc de perdre els espais lliures de valor que encara es mantenen, per d'altres és la única via per reafirmar la seva conservació. Caldrà triar el camí, potser la fórmula no és única, sinó híbrida.

Idea 2: actuar en l'espai obert

Reconèixer els valors propis, inherents, l'ADN de cada espai per a potenciar-lo, o per reconduir actuacions dutes a terme o que es volen dur a terme. Pensar en el llarg plaç i actuar-hi en conseqüència respectant-ne l'essència.

Prendre la decisió de què volem que siguin aquests espais. Decisió de consens, de mirada supramunicipal, però compartida, oberta. Alhora actuació des de l'escala municipal, que integri les demandes dels ciutadans. Decisió encaminada cap a la sostenibilitat, cap a la millora de la qualitat de vida a les ciutats, objectiu indissociable de la conservació dels espais oberts. Les ciències de l'ecologia, el paisatge, el medi ambient i l'urbanisme ens proporcionen les eines per canalitzar aquestes decisions de la millor manera possible.

Decidir per protegir. Les eines de protecció han estat instruments útils per evitar l'ocupació de sòls lliures d'interès estratègic -ambiental, cultural, paisatgístic, etc... Tot i això més enllà que aquests sòls siguin els "no espai", la definició d'allò que poden ser permetrà activar una protecció proactiva. Dotar de significat un espai, un lloc, permet el seu coneixement i és a través del seu coneixement que pot preservar-se.

Conèixer l'essència dels espais oberts per decidir què es vol aconseguir: comporta adquirir nous instruments, noves maneres d'actuar. Explorar alternatives d'instruments urbanístics: més flexibles a les necessitats canviants i inflexibles a allò que ha de romandre inalterat, a l'essència. Que defineixin menys, i que allò que defineixin sigui l'inamobible.

Nous mecanismes que integrin visions i coneixements: de la sociologia, l'economia, la geografia, de la medicina, etc... Accelerar els terminis de la seva implementació, per la via que no han de ser projectes acabats, tancats, sinó oberts, parcials, etc.... No limitar cap projecte sinó avaluar-lo individualment, en termes de benefici per a la comunitat (incloent-li la salvaguarda dels valors ambientals, paisatgístics, etc...), transformant-lo, canalitzant-lo cap a la millor opció possible certa.

Aquest plantejament també porta associat el coneixement profund d'aquests espais oberts: els seus processos, les seves dinàmiques i les seves transformacions, i que el pes de la seva comprensió sobre ells sigui com a mínim simètrica a la del sòl urbà.

Els espais lliures exteriors a la ciutat traspassen els límits municipals i són espais compartits per diverses ciutats o pobles. Es podria dir que es tracta d'un sistema estructural de trobada intermunicipal. Tota idea sobre els espais lliures externs a les ciutats, per tant, ha de ser compartida i no individual.

El pes específic dels espais oberts incrementa, deixant de banda la preponderància de la visió urbana sobre el territori, si s'enten que en realitat aquests espais són estructuradors de les taques urbanes. Aquesta mirada posa el focus sobre els espais oberts i confirma la necessitat d'una mirada supramunicipal. En aquest sentit cada cop més plans redactats des de l'àmbit municipal parteixen no només d'una lectura supramunicipal, sinó que les seves propostes s'estenen en continuïtat al municipi veí i cada cop més municipis s'associen per a l'ordenació i gestió dels espais oberts compartits.

Idea 3: sobre l'existència de límits

Diferents visions respecte els espais oberts comparteixen la idea que no hi ha límit entre el sòl urbà i el no urbanitzable, i fins i tot que no existeix, com a entitat singular, l'espai periurbà:

El sòl urbà i el no urbanitzable no poden discernir-se, no deixen de ser una mateixa entitat. No existeix l'espai exterior i l'interior. El sòl urbà fou inicialment un espai obert que roman dins la ciutat en la forma de places o passeigs que ressegueixen rius, i l'espai lliure pren protagonisme dins la ciutat mitjançant la naturalització dels espais lliures urbans en la forma de parcs o vies verdes. Existeix el canvi permanent, els espais dinàmics, però no existeixen els límits.

- Per a l'ecologia i el paisatge no existeixen els límits, al contrari, ens parlen de transicions i d'hibridacions.
- La planificació ha de basar-se en la globalitat. La planificació ja no es centra en l'espai urbà, sinó que el seu àmbit abasta el conjunt. Això resulta necessari a més, si s'entén que les ciutats han de créixer i que aquest creixement, des d'aquesta visió conjunta, pot permetre construir noves estructures que explorin la complementarietat dels usos, que siguin innovadores i sostenibles i sense que comportin el malbaratament del territori.
- Alhora, entendre l'espai habitat per l'home i l'espai natural com un únic organisme implica que les actuacions a emprendre han de ser aquelles que contribueixin a l'equilibri del sistema viu.

En sentit contrari la planificació tal com s'ha desenvolupat fins ara, entén que sí que hi ha límits. Aquests límits venen determinats pels valors dels espais oberts.

Idea 4: Nous reptes i noves estratègies respecte la planificació del sòl no urbanitzable

1. Nous sistemes d'equilibri de beneficis i càrregues entre ciutat i entorn: L'ordenació global del territori hauria de comportar canvis en la manera de gestionar les plusvàlues del sòl urbà, mitjançant una administració intermunicipal, a fi de dotar de més i millors recursos per a les intervencions públiques en el "sòl no urbanitzable".
2. Superar la visió protectora-restrictiva i actuar amb visió global: Pel que fa al tractament i ordenació dels usos i activitats en els espais oberts, el planejament actual i concretament la seva legislació, s'han redactat des de la base de la protecció del sòl, del paisatge, del mediambient.. i no s'ha plantejat de forma proactiva les possibilitats

d'implantació de noves activitats. De forma sistemàtica, es deixa que les oportunitats, gairebé sempre en clau econòmica i d'interès particular, s'aprovin en llocs determinats, (a voltes anomenats estratègics) però, sense que hi hagi una visió global, ni estructural (d'ampli espectre urbanístic) que en justifiqui la seva implementació positiva en el territori.

3. Superar els termes municipals i treballar els espais oberts com a sistemes intermunicipals: Els espais oberts, juntament amb les infraestructures de tota mena (cicatrius o límits) són la base per ordenar el territori, per la qual cosa el coneixement profund i de detall dels seus valors i potencialitats, ha de propiciar, a partir de les escales que requereix l'anàlisi territorial, un nou model intermunicipalista d'ordenació d'aquests espais.

Els assentaments urbans, en funció de la seva magnitud i escala, generen àmbits d'influència sobre aquests espais oberts (implementació de noves activitats, agrícoles, de lleure, mediambientals, econòmiques, residuals, i noves infraestructures, etc...), que hem de poder integrar, ordenar, gestionar i limitar des de la visió intramunicipal (de fora a dins al sòl urbà) i des del territori intermunicipal (entre nuclis urbans).

4. Evolucionar el planejament territorial a una escala de major detall. El planejament territorial ha d'evolucionar cap a uns nous plans d'escala intermitja, d'àmbits mínims corresponents a sistemes urbans, que conecți les vocacions del territori amb les vocacions i expectatives urbanes.
5. Reconèixer la realitat diferenciada dels àmbits periurbans

La clau està en percebre i constatar la transició entre espais urbans, urbanitzables i oberts. Els assentaments urbans, generen els seus àmbits d'influència sobre el territori proper. Són àmbits que ja no tenen la consistència dels espais oberts originals, sovint perquè han perdut continuïtat enfront a l'escala territorial, al veure's afectats pel pas d'infraestructures.

Per tant el planejament els ha d'estudiar com a espais de transició, identificant les potencialitats i febleses i trobant els mecanismes per integrar-los en el territori global. Els elements geogràfics, (rius, valls, boscos, camins...) que aporten continuïtat en el territori han de poder ser reconeguts en aquests espais de vora, de transició intramunicipal. (cap a dins al sòl urbà)